

Niva Jihlavy

Antonín Buček

Většina přírodních parků České republiky leží v členitém reliéfu pahorkatin, vrchovin či hornatin, kde charakter reliéfu podmínil vznik krajiny s mozaikou lesů, luk a polí, členěných mezemi, kamenicemi a agrárními terasami a s ostrůvky venkovských sídel, lemovaných zahradami a sady. Právě takový krajinný ráz obvykle mají typické střeoevropské harmonické kulturní krajiny, probouzející ve vnímavých poutnících pocity libosti. Jsou to krajiny útulné, nabízející již zdaleky přitažlivé zvlněné horizonty. Nic takového v přírodním parku Niva Jihlavy nenajdete a přesto vás svéráz zdejší krajiny okouzlí, budete na ni vzpomínat a budete se sem rádi vracet.

Na hranici Panonie

O vyhlášení přírodního parku Niva Jihlavy se postarali úředníci odboru ochrany přírody bývalého okresního úřadu Brno-venkov a byl to jeden z mnoha jejich přírodě prospívajících činů (viz *Veronica 16:6:18-20*). Přírodní park byl vyhlášen 1. června 1999 na ploše 1 300 ha. Naleznete jej 15 km jihozápadně od Brna, tam, kde řeka Jihlava opouští Bobravskou vrchovinu a tím i Hercynskou biogeografickou podprovincii, zvolní tok a přechází do Dyjsko-svratecké nivy, náležející již do biogeografické provincie panonské. Panonský ráz krajiny stvrzují vinice, roztroušené na svazích říčních teras, lemujících údolní nivu i jehlanovité vrcholky věží vesnických kostelů, tvořících typické dominanty obzorů ploché panonské krajiny nejen na jižní Moravě, ale i v Dolním Rakousku, slovenském Záhoří a v severozápadním Maďarsku. Osu přírodního parku Niva Jihlavy vytváří přirozený tok řeky Jihlavy, hranice probíhají po silnici, spojující vesnice Odrovice, Malešovice, Pravlov, Němčičky, Medlov a Smolín, ležící na vyvýšeném okraji říční nivy a na úpatí říčních teras. Jen jižní hranice přírodního parku je tvořena nepřírodně hranicí bývalých okresů, i když ráz krajiny se až po Cvrčovice nemění. Úředníci sousedního okresu Břeclav zde totiž přírodní park nevyhlásili.

Řeka a její niva

Řeka Jihlava, pramenící v Křemešnické vrchovině na jižních svazích Lísku v nadmořské výšce 670 m klesá po 184,6 km dlouhém toku přesně o 500 m, aby dospěla ke svému ústí, původně do Svatky, nyní do střední Novomlýnské nádrže. Jihlava patří k proslulým západomoravským řekám, které svými údolními, zahloubenými v reliéfu Českomoravské vrchoviny vytvářejí typický říční fenomén, svérázný typ krajiny, vyznačující se neobyčejnou biodiverzitou a geodiverzitou. Typickou ukázkou západomoravského říčního fenoménu najdete v přírodním parku Střední Pojihlaví, chránícím krajinný ráz říčního údolí od proslulé Mohelenské hadcové stepi až po Řeznovice u Ivančic. U Ivančic se do Jihlavy vlévají Rokytná a Oslava, s jejich vodami se průměrný průtok zvyšuje na necelých $12 \text{ m}^3 \cdot \text{s}^{-1}$ a pod Dolními Kounicemi, u Pravlova (186 m n.m.) řeka konečně vtéká do široké ploché Dyjsko-svratecké nivy s průměrným sklonem pouhých $0^{\circ} 39'$. Jihlava se stává typickou nížinnou řekou a zůstane jí až k ústí.

Takřka všechny střeoevropské nížinné řeky jsou dnes regulovány a s regulací zanikly i fluvialní krajinetvorné procesy, podmiňující neobyčejnou pestrost společenstev a druhů lužní krajiny. Proto patří přirozené řečiště Jihlavy v přírodním parku ke střeoevropsky

významným ukázkám nivního fenoménu. Rovinný povrch nivy Jihlavy vznikl ukládáním povodňových hlín a písků na pleistocenních štěrkopískách v posledních tisíciletích. Říční koryto je v nivních náplavech zahlobeno, střídají se krátké přímé úseky se zákruty. Na vydutých částech zákrutů, výsepech se projevuje boční břehová eroze. Tam, kde řeka teče na okraji nivy, můžeme na kolmých březích sledovat profily spraší, uložených v době ledové i s horizonty památných černozemí. Na vypuklých březích, jesepech se usazují náplavy, tvořené především písiky. V jižní části přírodního parku nalezneme několik učebnicových ukázek typických meandrů s dlouhými meandrovými ostruhami, jejichž nejužší místa - šíje meandru jsou široká jen několik metrů. Při svém putování po březích řeky Jihlavy v přírodním parku jsem si často připadal jako v nezapomenutelném filmu Miloše Spurného „Sbohem staré řeky“, s nostalgickou láskou dokumentujícím stav poříční krajiny řek Moravy a Dyje před jejich degradací tzv. komplexními vodohospodářskými úpravami jižní Moravy koncem minulého století.

Památné a významné stromy

Přirozené koryto řeky Jihlavy v přírodním parku lemují souvislé břehové porosty. Pro stabilizaci koryta mají největší význam olše lepkavé, rostoucí často jakoby z vody na patě strmých říčních břehů. Vytvářejí hustou spleť pevně v půdě zakotvených kořenů dokonalou překážku boční břehové eroze. Jejich často nad vodou nakloněné kmeny nesou stopy nárazů ledových ker, plujících řekou v obdobích jarních ledochodů.

Nejpamátnějšími a nejvýznamnějšími stromy přírodního parku Niva Jihlavy jsou ovšem topoly. Topol černý je dnes v Červeném seznamu cévnatých rostlin České republiky zařazen mezi silně ohrožené druhy. Není divu, vždyť je to strom, vázaný na nížinné poříční nivy s přirozenou dynamikou, který se dokáže uchytit především na písčitéch říčních jesepech. Regulací řek jeho přirozené biotopy mizí. Topoly černé v přírodním parku Niva Jihlavy vytvářejí dnes pravděpodobně nejlépe zachovanou středoevropskou populaci tohoto druhu. Jako v učebnic populární ekologie zde najdeme jedince rozmanitého věku, výšky a tloušťky. Na vrcholu populační pyramidy jsou nejstarší a nejmohutnější stromy, vyšší než 30 m. Nejmohutnější topol černý má obvod 580 cm, další 4 stromy mají obvod větší než 5 m a s obvodem větším než 4m bylo nalezeno neuvěřitelných 16 stromů! Nejmohutnější změřený topol bílý, známý pod krásným českým názvem linda má obvod 526 cm. Obvod větší než 5 m mají ještě tři další stromy, 11 topolů bílých má obvod větší než 4 m.

Celkem bylo v PP Niva Jihlavy evidováno 253 významných stromů, z nich 14 nejcennějších bylo navrženo k ochraně jako památné stromy. Kromě topolů patří k nejcennějším stromům jilmy. Nejmohutnější z nich je u cesty uprostřed polí na hranici malešovického katastru stojící krásný jilm vaz s bohatě větvenou korunou, sahající až k zemi a s obvodem kmene 367 cm. Stromy jsou v nivě Jihlavy klíčovým prvkem krajinného rázu. V divočině, která vznikla v břehovém porostu řeky Jihlavy žijí stromy podle odvěkých pravidel přírody. Stromy tvoří dominantu obzoru dnes převážně zorněné ploché poříční krajiny. Od jara do léta se odívají různými odstíny zeleně, na podzim hýjí zlatavou žlutí, v zimě vystavují svěbytnou architekturu větví. Jsou krásné.

Vladykové erbu zubří hlavy

Niva Jihlavy patří mezi stará sídelní území, souvisle obývaná již pravěkými zemědělci. První historické zprávy o okolních obcích nacházíme v darovacích listinách (nebo jejich falzech) z 12. a 13. století. První zmínka o Medlově je z roku 1228, kdy zde vládli místní vladykové

s erbem zubří hlavy. Koncem 13.století se vydali se svým lidem do tehdy dosud souvislých pralesů Českomoravské vrchoviny, založili hrad Pernštejn, kolonizovali okolní krajinu a stali se zakladateli slavného moravského rodu pánů z Pernštejna. Dnešní Medlov je malé městečko s půdorysem návsní silnicovky, rozkládající se na svazích pojihlavské říční terasy. Příslušnost Medlova do jihomoravské panonské krajiny dokládá i obecní erb, na kterém najdeme vinařský nůž, krojidlo a hrozny vinné révy.

V 18.století okouzila krajina Nivy Moravy moravského velmože Karla Maxmiliána Dietrichštejna tak, že zadal staviteli Františku Antonínu Grimmovi stavbu loveckého záměčku v Kupařovicích. Zámek, vybudovaný v letech 1739-43 stojí v Kupařovicích dodnes. V 80. letech 20.století se zapsal do dějin české environmentalistiky. Několikrát se zde sešly tvůrčí týmy Ekoprogramu, hledající cestu k nápravě neutěšeného stavu životního prostředí v tehdejší Československu. Právě zde vznikla idea tvorby územních systémů ekologické stability krajiny, soustavy biocenter a biokoridorů, zajišťujících v kulturní krajině alespoň minimální prostor pro zachování biologické rozmanitosti. Vzpomeňte si na to, až budete obdivovat přirozený tok řeky Jihlavy s druhově bohatými břehovými porosty, tvořící ukázkový nivní koridor biotické diverzity. Využil ho i bobr, který se v roce 1986, sto let po zastřelení posledního bobra v Českých zemích, znovu objevil na Moravě. Nikdo ho sice nespatriil, ale v břehovém porostu Jihlavy zanechal typické bobří ohryzy. Tento bobr průzkumník pravděpodobně došel až do západomoravských Dačic, kde byl nalezen přejetí v nádražním kolejišti. Čerstvé bobří ohryzy nacházíme roztroušeny na stromech i v současné době, biokoridor tedy trvale úspěšně funguje.

Anděl míru

Naprostá většina vesničanů v obcích lemujících PP Niva Moravy se v prvních desetiletích 20.století hlásila k německé národnosti. V době nacistické okupace se území stalo součástí hitlerovské Velkoněmecké říše, po válce byli vesničané odsunuti. V Malešovicích obnovili bývalí němečtí obyvatelé pomník obětem světových válek. Pod sochou anděla s uraženou paží čteme jména mladých mužů: Czap, Herdlitschka, Pelikan, Prihoda. Jejich zbytečnou a marnou obět připomínají na pomníku tato slova: „Násilí a válka přinášejí bezpráví, hoře a strast, jen láska a mír učiní tuto zemi domovem pro všechny lidi“. Doufejme, že v budoucnu bude láska a mír trvat a krajina přírodního parku bude navždy dobrým domovem všech živých tvorů.

Citace:

BUČEK, A.: Niva Jihlavy. Veronica. 2005, roč. 19, č. 2, s. 26-27